

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Magdalena Budyn-Kulik

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

ORCID: 0000-0002-3258-9855

magdalena.budyn-kulik@umcs.pl

Hanna Witczak

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska

ORCID: 0000-0002-5949-3052

hwitczak@poczta.fm

O namowie lub udzieleniu pomocy do samobójstwa spadkodawcy w kontekście przyczyn niegodności dziedziczenia

ABSTRAKT

Artykuł zawiera rozważania o charakterze prawnokarnym i cywilnoprawnym na tle wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 20 maja 2014 r. (I ACa 357/14, Legalis nr 1171941). Dla rozstrzygnięcia sprawy o niegodność dziedziczenia istotne były ustalenia poczynione w sprawie karnej o popełnienie czynu z art. 151 Kodeksu karnego dotyczące tego, czy można uznać zachowanie mężczyzny, który następnie popełnił samobójstwo, za udzielenie pomocy do samobójstwa matce. Kluczowa była tu analiza stanu psychicznego „sprawcy” oraz jego motywacji w kontekście realizacji przesłanek niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej w znacznym stopniu (art. 31 § 1 i 2 Kodeksu karnego). Wyrok uwzględniający powództwo o niegodność dziedziczenia mężczyzny, przy założeniu, że pozwany w tym postępowaniu udzielił swojej matce pomocy do samobójstwa, mógłby zapaść tylko wówczas, gdyby można było mu przypisać winę. W przeciwnym razie, tj. stwierdzenia jego niepoczytalności w chwili czynu, bezprzedmiotowe byłoby dokonywanie przez sąd cywilny oceny przestępstwa udzielenia pomocy do samobójstwa (art. 151 Kodeksu karnego) z punktu widzenia jego ciężkości w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 Kodeksu cywilnego.

Słowa kluczowe: niegodność dziedziczenia; pomoc do samobójstwa; ciężkie przestępstwo; niepoczytalność; spadkodawca

WPROWADZENIE

Przyczynkiem do rozważań zaprezentowanych w artykule jest wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 20 maja 2014 r.¹, który zapadł w sprawie o niegodność dziedziczenia. Powódką w postępowaniu była matka spadkodawczyni, która domagała się uznania za niegodnego dziedziczenia swojego wnuka – syna zmarłej, twierdząc, że ten pomógł matce popełnić samobójstwo. „Regulujący kwestię niegodności dziedziczenia art. 928 k.c. odzwierciedla powszechnie akceptowane w społeczeństwie zasady etyczne i przyjęte zwyczaje, zgodnie z którymi za niesłuszne i niewłaściwe uważa się

¹ I ACa 357/14, Legalis nr 1171941.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

dziedziczenie osoby, która dopuściła się względem spadkodawcy czynów niegodziwych, nacechowanych wysokim stopniem zawinienia i naganności. Powszechnie brak jest bowiem zgody na to, aby majątek spadkodawcy, będący niejednokrotnie dorobkiem jego całego życia, przeszedł po jego śmierci na osobę, która popełniła ciężkie umyślne przestępstwo przeciwko spadkodawcy (...)”².

Stan faktyczny wyglądał następująco. W budynku mieszkalnym mieszkało małżeństwo G. – późniejsza pokrzywdzona (H.G.) z mężem (B.G.), ich dorosły syn (P.G.) oraz matka kobiety (H.G.), powódka w postępowaniu o niegodność dziedziczenia. Młody mężczyzna pasjonował się zjawiskami paranormalnymi i wierzeniami kultury dalekowschodniej. Z czasem zainteresowania syna zaczęła podzielać jego matka. Wkrótce obydwójce zaczęli się czegoś obawiać. Syn poinformował ojca o swoich podejrzeniach co do podłożonej w garażu bomby, a ze względu na podejrzenia o zainstalowanych w domu podsłuchach zarówno syn, jak i jego matka zaczęli komunikować się z ojcem i mężem, pisząc teksty na kartkach. Otoczenie obserwowało ich dziwne, niespokojne zachowanie. Spadkodawczyni telefonicznie zgłosiła policji, że jest obserwowana, że obawia się o swoje bezpieczeństwo, ponieważ tak w drodze do pracy, jak i w czasie powrotu do domu widziała wolno jadący czarny samochód, a naprzeciwko swojego domu widziała dwa samochody ciemnego koloru. Interwencja policjantów, którzy nie potwierdzili zgłaszanych okoliczności, zakończyła się pouczeniem zgłaszającej. O swoje życie i życie rodziców obawiał się także syn zmarłej, a swoimi obawami dzielił się nie tylko z matką, ale i z ojcem. Pewnego dnia mężczyzna znalazł żonę i syna na poddaszu, wiszących na zaczepionych o drewniane schody linkach asekuracyjnych do wspinaczki górskiej. Wezwany lekarz pogotowia ratunkowego stwierdził zgon kobiety i mężczyzny.

Wszczęto postępowanie karne w sprawie doprowadzenia namową lub poprzez udzielenie pomocy do targnięcia się przez nich na własne życie, tj. o czyn z art. 151 k.k. Wobec ustalenia, że czynu zabronionego nie popełniono, postępowanie zostało umorzono. W uzasadnieniu postanowienia wskazano, że przyczyną śmierci obojga było samobójcze powieszenie się. Nie stwierdzono, by ktoś namową lub poprzez udzielenie pomocy doprowadził do tego zdarzenia. Za prawdopodobny motyw działania uznano zaburzenia psychiczne wynikające z zainteresowań syna zjawiskami paranormalnymi i religiami dalekowschodnimi, które pchnęły jego i matkę do samobójczego zamachu na życie. Z ułożenia zwłok kobiety i sposobu wykonania pętli wynikało, że syn pomógł matce dokonać samobójczego powieszenia, a następnie sam się powiesił, zaczepiając linę za wiszącą już matką nad schodami na poddasze.

² Uzasadnienie wyroku SA w Białymstoku z dnia 10 kwietnia 2013 r., I ACa 23/13, LEX nr 1307390.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Celem artykułu jest analiza tego, jak ustalenia w sprawie karnej odnośnie do stanu psychicznego osoby podejmującej próbę samobójczą wpływają na możliwości rozstrzygnięcia sprawy cywilnej o niegodność dziedziczenia, a także czy jednoczesną realizację przez taką osobę znamion czynu zabronionego z art. 151 k.k. można uznać za popełnienie przez nią umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy. W artykule wykorzystana została metoda formalno-dogmatyczna, oparta na analizie i interpretacji przepisów Kodeksu karnego i Kodeksu cywilnego.

UZASADNIENIE ŻĄDANIA POZWU W PROCESIE O NIEGODNOŚĆ DZIEDZICZENIA

W zaistniałych okolicznościach matka samobójczyni wystąpiła do sądu cywilnego z żądaniem uznania wnuka za niegodnego dziedziczenia po swojej matce. *De lege lata* uznanie za niegodnego dziedziczenia może nastąpić jedynie w przypadku zaistnienia jednej z trzech przyczyn wskazanych w art. 928 § 1 k.c. Nie ma potrzeby w tym miejscu wymieniać ich wszystkich. Przyczyną, na którą wskazała powódka, było „dopuszczenie się umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy”. Przestępstwem, którego dopuścił się wnuk powódki, było w jej ocenie przestępstwo udzielenia (matce) pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.). Dla wszczęcia i prowadzenia tego postępowania bez znaczenia pozostaje, czy pozwany żyje. Śmierć pozwanego w postępowaniu o niegodność dziedziczenia nie ma bowiem wpływu na toczące się postępowanie cywilne, nie jest również przeszkodą we wszczęciu postępowania.

STOSOWANIE PRZEPISÓW PRAWA KARNEGO W SPRAWIE O NIEGODNOŚĆ DZIEDZICZENIA. ZWIĄZANIE SĄDU CYWILNEGO PRAWOMOCNYM ROZSTRZYGNIĘCIEM W SPRAWIE KARNEJ

O tym, czy w konkretnym stanie faktycznym przestępstwo, jakiego dopuścił się spadkobierca, może uzasadniać pozbawienie korzyści ze spadku, decydują kryteria ustawowe. Ich weryfikacji dokonuje sąd cywilny w postępowaniu procesowym. W przypadku niegodności dziedziczenia, a – jak wyżej zaznaczono – z takim żądaniem zwróciła się do sądu matka spadkodawczyni, wskazując jako potencjalnie niegodnego syna zmarłej, rozstrzygnięcie zgodne z żądaniem pozwu warunkują dwie przesłanki. Po pierwsze, przestępstwo, jakiego dopuścił się pozwany, musi być przestępstwem przeciwko spadkodawcy³ i musi zostać uznane przez sąd cywilny za ciężkie przestępstwo

³ Wątpliwości w tym zakresie formułowane są w związku z przestępstwami przeciwko mieniu spadkodawcy. Z uwagi na to, że przestępstwo, które – w ocenie powódki – miałoby uzasadniać w omawianym

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Po drugie, spadkobierca musi dopuścić się przestępstwa umyślnie.

Według w zasadzie jednolitego poglądu doktryny kwalifikacja zachowania spadkobiercy jako dopuszczenia się (lub nie) przestępstwa powinna być dokonywana na podstawie przepisów prawa karnego (art. 7 k.k.)⁴. Należy jednak wyraźnie stwierdzić, że

przypadku niegodność dziedziczenia, jest przestępstwem przeciwko osobie spadkodawcy, a co do tego rodzaju przestępstw jednolicie przyjmuje się, że wypełniają przesłankę z art. 928 § 1 pkt 1 k.c., nie ma potrzeby szerszego przedstawiania tego zagadnienia.

⁴ Tak w szczególności: E. Skowrońska, *Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa spadkowego (za lata 1989–1990)*, „Przegląd Sądowy” 1992, nr 9, s. 43; A. Szpunar, *Z problematyki niegodności dziedziczenia*, „Nowe Prawo” 1981, nr 2, s. 23–24; M. Niedośpiał, *Glosa do wyroku SA w Gdańsku z 14.6.2001 r.*, I ACa 262/00, „Orzecznictwo Sądów Administracyjnych” 2006, nr 8, s. 78–79; M. Załucki, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010, s. 401; H. Witczak, *Wyłączenie od dziedziczenia na mocy orzeczenia sądu*, Warszawa 2013, s. 139–140; J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, Warszawa 2013, s. 1563; E. Niezbecka, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Spadki*, red. A. Kidyba, Warszawa 2015, s. 60, teza 7; J.S. Piąkowski, H. Witczak, A. Kawałko, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 178; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, s. 66; J. Kuźmicka-Sulikowska, *Popętnienie przestępstwa jako przyczyna niegodności dziedziczenia w polskim prawie spadkowym*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2017, nr 8, s. 139; M. Pazdan, *Komentarz do art. 928*, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2: *Komentarz do art. 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Legalis 2021, pkt II.2; J. Kremis, *Komentarz do art. 928*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Legalis 2021, teza III.1; W. Borysiak, *Komentarz do art. 928*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, W. Borysiak, Legalis 2022, pkt E.II.36; A. Sylwestrzak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022, s. 1423, teza 6. Por. J. Haberko, R. Zawłocki, *Prawnospadkowe konsekwencje popełnienia przestępstwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, nr 1, s. 29–32. Zob. także: J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 67; M. Szaciński, *Przestanki niegodności według prawa spadkowego zunifikowanego oraz znaczenie orzeczenia sądowego ustalającego niegodność*, „Nowe Prawo” 1954, nr 12, s. 40. Warto też odnotować odosobniony, przeciwny do zaprezentowanego w artykule pogląd, zgodnie z którym bardziej uzasadnione wydaje się być utożsamienie, w kontekście przyczyn niegodności dziedziczenia, pojęcia przestępstwa z pojęciem czynu zabronionego, a zatem działaniem czy zaniechaniem o znamionach określonych w ustawie karnej (art. 115 § 1 k.k.), chociażby nie stanowiło ono przestępstwa ze względu na brak winy (por. art. 120 § 1 k.k. z 1969 r.), a nie z przestępstwem w rozumieniu prawa karnego. Przyjęcie tego poglądu pozostawałoby jednak w sprzeczności z *ratio legis* instytucji niegodności dziedziczenia, dzięki której możliwe jest sankcjonowanie na obszarze prawa spadkowego bezprawnych i zawinionych zachowań podmiotów, które mogłyby osiągnąć korzyści majątkowe wskutek śmierci spadkodawcy. Nie do obrony jest stanowisko zakładające, że osoba, która wprawdzie swoim zachowaniem wypełniła ustawowe znamiona danego typu czynu zabronionego, lecz w chwili czynu była niepoczytalna, nie może otrzymać korzyści ze spadku (por. A. Kozaczka, *Z zagadnień niegodności dziedziczenia w polskim prawie spadkowym*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego*, red. W. Osuchowski, M. Sośniak, B. Walszek, Kraków–Warszawa 1964, s. 144–148, zwłaszcza s. 146). Na marginesie można zaznaczyć, że podobne rozwiązanie można spotkać w prawie niemieckim w odniesieniu do wydziedziczenia. Zgodnie z § 2333 pkt 4 niemieckiego Kodeksu cywilnego w brzmieniu nadanym przez ustawę z dnia 24 września 2009 r. (*Gesetz zur Änderung des Erb- und Verjährungsrechts*), która weszła w życie 1 stycznia 2010 r., spadkodawca może pozbawić zstępного, małżonka oraz rodzica zachowku, jeżeli uprawniony został skazany za przestępstwo umyślne na bezwzględną karę pozbawienia wolności co najmniej roku albo umieszczony w szpitalu psychiatrycznym (zakładzie dla psychicznie chorych) lub w zakładzie poprawczym. Rozwiązanie to spotkało się ze stanowczą krytyką wśród przedstawicieli doktryny, którzy

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

odwołanie się przy dokonywaniu wykładni art. 928 § 1 pkt 1 k.c. do pojęć prawa karnego nie jest jednoznaczne z przyjęciem, że przesłanką warunkującą uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia jest uprzednie skazanie go w procesie karnym. Nie budzi bowiem wątpliwości, że norma materialnoprawna, którą stosuje sąd w procesie o niegodność dziedziczenia w postępowaniu cywilnym, uzależnia powstanie określonych w niej skutków prawnych nie od wydania i uprawomocnienia się wyroku sądu karnego, a jedynie od faktu dopuszczenia się przestępstwa. Norma taka nie odwołuje się przecież do wyroku karnego, lecz do „stanu prawnego, który takim wyrokiem może być stwierdzony”⁵. Wystarczający do wydania w sprawie o niegodność dziedziczenia rozstrzygnięcia zgodnego z żądaniem pozwu będzie zatem fakt dopuszczenia się przez sprawcę umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy. Fakt ten w procesie o niegodność dziedziczenia może również samodzielnie ustalić sąd cywilny. Oczywiście jest też, że gdyby taki spadkobierca został prawomocnie skazany w procesie karnym za określone przestępstwo, sąd cywilny będzie związany wyrokiem sądu karnego w granicach określonych w art. 11 k.p.c. Zgodnie z art. 11 zdanie 1 k.p.c. ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Związanie to obejmuje ustalone w sentencji wyroku znamiona przestępstwa, a także okoliczności jego popełnienia dotyczące czasu, miejsca czy poczytalności sprawcy⁶. Nie obejmuje natomiast uzasadnienia wyroku⁷. Związanie takie będzie równoznaczne z brakiem wątpliwości, że zostało popełnione umyślnie przestępstwo określonego typu, natomiast „kwalifikacji prawnej czynu” pod kątem „ciężkości” przestępstwa w każdym przypadku będzie musiał samodzielnie dokonać sąd cywilny. Zarówno w przypadku istnienia wyroku skazującego, jak i w jego braku sąd cywilny będzie zatem musiał samodzielnie ocenić, czy przestępstwo, jakiego dopuścił się pozwany, jest przestępstwem „ciężkim” w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c.⁸.

wykluczyli dopuszczalność wydziedziczenia w tych przypadkach, kiedy sprawcy przestępstwa nie można przypisać winy. Zob. W. Borysiak [rec.], R. Welsler, *Die Reform des österreichischen Erbrechts: Gutachten*, Bd. II/1, Verhnadlungen des Siebzehnten Österreichischen Juristentages Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 2009, X + 202s., „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, nr 2, s. 573.

⁵ J. Rodziewicz, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000, s. 128.

⁶ Zamiast wielu zob. H. Witczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6: *Spadki (art. 922–1087)*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2019, s. 150. Zob. także orzecznictwo cytowane przez M. Manowską, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. M. Manowska, Warszawa 2013, s. 34.

⁷ Zob. H. Witczak, *Wyłączenie od dziedziczenia...*, s. 335 oraz powołane tu orzecznictwo.

⁸ Zob. np. wyrok SA w Warszawie z dnia 11 sierpnia 2017 r., VI ACa 1914/16, LEX nr 2490254, teza 1. Zob. także uzasadnienie wyroku SN z dnia 11 marca 2003 r., V CKN 1871/00, LEX nr 79753.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

ZNACZENIE MOTYWACJI SPRAWCY I ZGODY POKRZYWDZONEGO DLA PRAWNOKARNEJ I CYWILNOPRAWNEJ OCENY POMOCY DO SAMOBÓJSTWA

W analizowanym stanie faktycznym, z uwagi na to, że postępowanie karne zostało umorzone, ewentualny fakt dopuszczenia się przez pozwanego przestępstwa przeciwko swojej matce musiał ustalić w procesie o niegodność dziedziczenia sąd cywilny. Niniejszy artykuł nie stanowi glosy do postanowienia w sprawie karnej, więc nie zostanie ono poddane szczegółowej analizie, tym bardziej że opublikowany tekst uzasadnienia dotyczy rozstrzygnięcia w sprawie cywilnej. Informacje istotne dla rozstrzygnięcia sprawy karnej nie są zatem kompletne. Tym niemniej, opierając się na dostępnych danych, warto zauważyć, że w sprawie karnej została przyjęta niewłaściwa podstawa umorzenia postępowania, co nie pozostaje bez wpływu na rozstrzygnięcie w sprawie cywilnej. Sprawa prowadzona była w kierunku przestępstwa z art. 151 k.k. Jego dyspozycja zbudowana jest alternatywnie: czynność sprawcza polega na doprowadzeniu namową innej osoby do samobójstwa lub przez udzielenie innej osobie pomocy w jego popełnieniu. Do popełnienia czynu wystarczy zrealizowanie tylko jednej czynności sprawczej⁹.

W niniejszej sprawie, co może okazać się istotne dla rozstrzygnięcia w przedmiocie niegodności dziedziczenia, wykluczono namowę do samobójstwa, i to zarówno ze strony jakiejś osoby „zewnątrznej”, czyli innej niż pokrzywdzona i jej syn, jak i ze strony jednego z pokrzywdzonych. Ustalono, że pokrzywdzeni wspólnie podejmowali swoje działania, planowali je razem, izolując się przy tym od innych osób. Nie można jednak podzielić stanowiska krakowskiego Sądu Apelacyjnego, że nie ma znaczenia, czy syn faktycznie pomógł matce popełnić samobójstwo, ponieważ akceptowała ona jego działania i również dążyła do odebrania sobie życia. Przestępstwo z art. 151 k.k. nie zawiera znamion motywacyjnych. Nie ma znaczenia, czy sprawca pomagający innej osobie w popełnieniu samobójstwa czyni to z chęci osiągnięcia korzyści majątkowej, ze współczucia, z chęci zemsty czy w podążaniu za jakąkolwiek ideologią czy przekonaniem. Jego motywacja ma znaczenie przy wymiarze kary – może zostać uznana za okoliczność obciążającą lub łagodzącą. W kontekście rozstrzyganej przez Sąd Apelacyjny w Krakowie sprawy motywacja sprawcy jest niezwykle istotna, ponieważ może wpłynąć na interpretację określenia użytego w przepisie art. 928 § 1 pkt 1 k.c. – „ciężkie przestępstwo”. Motywacja uznana za naganną, np. zasługującą na szczególne potępienie, niewątpliwie skłoniłaby sąd do przyjęcia, że zostało popełnione ciężkie przestępstwo przeciwko spadkodawcy.

⁹ M. Budyn-Kulik, [w:] *Prawo karne materialne*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021, s. 532; R. Kokot, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015, s. 873. Zob. także: A. Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982, s. 60–61.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Ważniejszą kwestią jest jednak znamię zgody pokrzywdzonego lub jej brak. Do znamion czynu zabronionego z art. 151 k.k. nie należy przemoc, groźba ani podstęp¹⁰. Pozornie zgoda pokrzywdzonego jest irrelevantna. Ustawodawca nie włącza jej wyraźnie do znamion ani w sposób pozytywny – „za zgodą”, ani w sposób negatywny – „wbrew woli”, „bez zgody”. O ile w przypadku popełnienia omawianego czynu w postaci namowy do samobójstwa można mieć wątpliwości, jak wygląda kwestia zgody, o tyle w przypadku udzielenia pomocy ich nie ma. Namowa w rozumieniu art. 151 k.k. jest intelektualną przyczyną powzięcia przez samobójcę zamiaru (którego wcześniej, przed namową, nie miał) targnięcia się na własne życie, a także sposobem takiego oddziaływania na potencjalnego samobójcę, który ma „uchronić” go od powstrzymania się od realizacji zamiaru już podjętego¹¹. W przypadku namowy inicjatywa podjęcia próby samobójczej wychodzi od namawiającego. Przynajmniej na początku tego procesu przyszły pokrzywdzony może nie wyrażać zgody na uśmiercenie się. Należy także pamiętać, że sprawca może w ramach namowy stosować różne techniki manipulacyjne, pośrednie sposoby oddziaływania na pokrzywdzonego, utrudniając mu pełne rozpoznanie sytuacji. Nie ulega jednak wątpliwości, że pozbawienie życia człowieka (a przynajmniej jego próba) pozwalające na przyjęcie kwalifikacji prawnej z art. 151 k.k. musi być zachowaniem własnym osoby podejmującej taką próbę. W przeciwnym wypadku będziemy mieć do czynienia z zabójstwem zwykłym z art. 148 k.k. lub eutanatycznym z art. 150 § 1 k.k.¹².

W przypadku udzielenia pomocy do samobójstwa kwestia zgody pokrzywdzonego jawi się jednoznacznie. Udzielenie pomocy odbywa się na prośbę (żądanie) osoby zainteresowanej, czyli to sam pokrzywdzony podejmuje decyzję odnośnie do zakończenia życia i to on zwraca się do sprawcy, aby mu w tym pomógł. Jest to zatem sytuacja, jaka pojawiła się w sprawie będącej kanwą niniejszych rozważań. To, że pokrzywdzona sama (czy wspólnie z synem, ale niejako „równorzędnie”) podjęła decyzję o popełnieniu samobójstwa i być może nawet poprosiła o pomoc w jego popełnieniu, nie tylko nie przekreśla możliwości przypisania synowi popełnienia czynu zabronionego z art. 151 k.k., ale wręcz stanowi niezbędną tego przesłankę. Wydaje się, że rozstrzygnięcie sądu opiera się na błędnej interpretacji użytego przez ustawodawcę niezbyt zręcznie zwrotu „doprowadza do udzielenia pomocy”. W zachowaniu sprawy nie ma elementu aktywności sprawczej, charakterystycznej dla doprowadzenia, ponieważ

¹⁰ Chociaż użycie przez sprawcę podstępu nie wyklucza zastosowania art. 151 k.k. Zob. M. Budyn-Kulik, *Doprowadzenie i pomoc do samobójstwa w polskim kodeksie karnym*, [w:] *Samobójstwo*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017, s. 70.

¹¹ Zob. np. B. Michalski, *Komentarz do art. 151*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 117–221*, red. A. Wąsek, Legalis 2010, Nb 7 i powołane tu orzecznictwo.

¹² Szerzej na ten temat zob. A. Wąsek, *op. cit.*, s. 69–79. Zob. także: M. Budyn-Kulik, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10: *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2012, s. 138.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

jednostka już podjęła decyzję o przedsięwzięciu próby samobójczej. Udzielenie pomocy z istoty swej następuje w sytuacji, gdy przyszłego samobójcy nie trzeba już do niczego doprowadzać ani nie da się już tego uczynić, ponieważ powziął on już decyzję o podjęciu próby samobójczej¹³.

Udzielenie pomocy innej osobie w celu doprowadzenia jej do targnięcia się na własne życie ma z kolei miejsce w przypadku podjęcia jakiejkolwiek czynności, która albo umożliwia, albo ułatwia samobójstwo, zarówno w przypadku pomocnictwa fizycznego (które może polegać np. na dostarczeniu desperatowi środków farmakologicznych, których zażycie spowoduje zgon), jak i psychicznego (które może polegać np. na udzieleniu informacji, w jaki sposób środki te należy zaaplikować)¹⁴. Nie ma wątpliwości, że w analizowanym stanie faktycznym zachowanie syna jawi się jako niemal klasyczne udzielenie matce pomocy do samobójstwa.

OCENA STANU PSYCHICZNEGO SPRAWCY I STANU PSYCHICZNEGO POKRZYWDZONEGO W KONTEKŚCIE PRZYCZYN NIEGODNOŚCI DZIEDZICZENIA

Zgodnie z poglądem przyjętym w literaturze i orzecznictwie przedmiotem czynności wykonawczej występku z art. 151 k.k. może być tylko ten, kto jest w stanie rozpoznać znaczenie czynu w postaci targnięcia się na własne życie i pokierować swoim postępowaniem. W przeciwnym razie, tj. przy braku takiego rozeznania (np. w przypadku osoby niepoczytalnej bądź takiej, której poczytalność jest w znacznym stopniu ograniczona czy dziecka), czyn sprawcy może być uznany za zabójstwo¹⁵. Pozostaje zatem kwestia, czy kobieta w chwili podejmowania decyzji o samobójstwie była na tyle świadoma tego, co robi, że można uznać, iż podjęła ją z dostatecznym rozeznaniem. Jeżeli nie, zachowanie syna należałoby potraktować jako zabójstwo. Problem ten zostanie poruszony dalej – łącznie w odniesieniu do obojga pokrzywdzonych, ponieważ wydaje się, że ich stan psychiczny w czasie czynu był porównywalny.

W uzasadnieniu postanowienia o umorzeniu pojawia się stwierdzenie, że czynu nie popełniono. Jest tam jednak sprzeczność. Najpierw pada stwierdzenie, że „przyczyną śmierci H.G. i P.G. było samobójcze powieszenie się, a brak jest dowodów, by ktoś namową lub poprzez udzielenie pomocy doprowadził do tego tragicznego

¹³ M. Szeroczyńska, *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie*, Kraków 2004, s. 388; M. Budyn-Kulik, *Doprowadzenie i pomoc...*, s. 70.

¹⁴ B. Michalski, *Komentarz do art. 151...*, Nb 8–10. Por. M. Mozgawa, P. Bachmat, *Przestępstwo namowy lub udzielenia pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)*, „Ius Novum” 2017, nr 2, s. 71–72.

¹⁵ Zob. np. wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 listopada 2009 r., II AKa 276/09, LEX nr 784247.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

zdarzenia”, a następnie, że „z ułożenia zwłok H.G. i sposobu wykonania pętli wynikało, że syn pomógł dokonać H.G. samobójczego powieszenia, a następnie sam się powiesił, zaczepiając linę za wiszącą już matką nad schodami na poddasze”. Sprzeczność tę należy wyjaśnić w ten sposób, co wyżej zaznaczono, że do śmierci kobiety i jej syna nie przyczyniła się inna (niż oni sami) osoba; nie było tu jakiegoś zewnętrznego sprawcy. Natomiast syn zrealizował znamiona czynu zabronionego z art. 151 k.k. w postaci udzielenia matce pomocy do samobójstwa. Nie można zatem stwierdzić, że czynu nie popełniono.

Właściwą podstawą umorzenia postępowania powinien być art. 17 § 1 pkt 5 k.p.k. (oskarżony zmarł). Dla rozstrzygnięcia sprawy nie ma wówczas znaczenia, czy można mu przypisać winę czy nie. Jeżeli zachodzi zbieg przesłanki materialnej (brak winy) i formalnej (oskarżony zmarł), co do zasady pierwszeństwo ma przesłanka formalna ze względów ekonomiki procesowej. Tylko w jednym wypadku będzie odwrotnie. Trzeba sprawcę uniewinnić w wypadku, kiedy np. brak winy da się z całą pewnością stwierdzić na podstawie samego dowodzenia swobodnego, czyli na podstawie danych, które organ procesowy ma w aktach sprawy. Natomiast gdyby trzeba było przeprowadzić choćby jedną czynność dowodową, żeby to stwierdzić, to czynności tej się nie prowadzi, gdyż czynności można prowadzić tylko w postępowaniu dopuszczalnym, czyli takim, w którym nie zachodzą przeszkody formalne¹⁶. Jeśli chodzi zaś o postępowanie o niegodność dziedziczenia, to – jak już zaznaczono – śmierć pozwanego nie ma wpływu na toczące się postępowanie cywilne, nie jest również przeszkodą we wszczęciu postępowania w przedmiocie niegodności dziedziczenia.

Wracając do cywilistycznego nurtu rozważań, przypomnijmy, co zostało już zasygnalizowane, że uznanie za niegodnego dziedziczenia może dotyczyć jedynie takiego sprawcy czynu zabronionego, któremu można przypisać winę umyślną. Trudno o bardziej jaskrawy przykład nagannego zachowania spadkobiercy wobec spadkodawcy niż ten, kiedy spadkobierca w zamiarze bezpośrednim czy ewentualnym podejmuje czynności wypełniające ustawowe znamiona czynu zabronionego skierowanego przeciwko spadkodawcy. Dziedziczenie po zmarłym przez osoby, które swoim nagannym zachowaniem w stosunku do spadkodawcy wypełniły znamiona wybranych typów przestępstw, w skrajnych przypadkach powodując jego śmierć, budzi oczywisty sprzeciw¹⁷.

¹⁶ R. Kmiecik, *Przedawnienie jako podstawa umorzenia postępowania karnego (uwagi w związku z precedensowym rozstrzygnięciem Prokuratury Generalnej)*, „Problemy Praworządności” 1980, nr 5, s. 13 i n.; M. Kulik, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 9 grudnia 2015 r., II AKa 155/15 (LEX nr 2019905)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2017, nr 2, s. 188–190.

¹⁷ H. Witczak, *Wyłączenie od dziedziczenia...*, s. 15–17.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

W analizowanej sytuacji faktycznej kwestia, czy można przypisać mężczyźnie winę czy też zachodzi którakolwiek z okoliczności wyłączających przestępność czynu, jest kluczowa dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej. Trudność o charakterze dowodowym stanowi fakt, że nie można potencjalnego sprawcy poddać badaniom psychologicznym i psychiatrycznym. Należy zatem zastanowić się hipotetycznie, z uwzględnieniem alternatywnych założeń, jak mogłaby się kształtować kwestia odpowiedzialności karnej syna spadkodawczyni, gdyby jego próba samobójcza okazała się nieudana. Z dostępnego materiału wynika, że zarówno syn, jak i matka zachowywali się „nietypowo”. Ich zachowanie było zaburzone. Z jego opisu można wywnioskować, że pojawiły się u obojga pokrzywdzonych urojenia prześladowcze (przekonanie, że ich życiu zagraża niebezpieczeństwo, że ktoś ich śledzi). Trudno jednak określić poziom nasilenia tych zaburzeń. Z jednej strony były one na tyle wyraźne, że zostały zauważone przez otoczenie – zarówno najbliższe, jak i dalsze, z drugiej zaś reakcje pokrzywdzonych na (zapewne wyobrażone) okoliczności związane z zagrożeniem życia wskazywałyby na to, że przynajmniej w jakimś zakresie byli oni zdolni do podejmowania adekwatnych działań (np. powiadomienie policji o „podejrzanych” samochodach)¹⁸. Chociaż w omawianym układzie sytuacyjnym kobieta występuje wyłącznie w roli pokrzywdzonej, a syn w podwójnej roli pokrzywdzonego i sprawcy, stan obojga zostanie przeanalizowany w kierunku przesłanek niepoczytalności. W przypadku syna chodzi o rozważenie, czy miałyby tu zastosowanie przepisy art. 31 k.k., natomiast w przypadku kobiety – o ustalenie, czy jej zachowanie spełnia wymogi czynu (nie czynu zabronionego) na gruncie prawa karnego. Wykluczenie tej możliwości sprawiłoby, że jej zachowania nie można by uznać za samobójstwo, co z kolei wpłynęłoby na prawno-karną ocenę zachowania syna.

Na pewno można wykluczyć art. 31 § 3 k.k., ponieważ we krwi żadnego z pokrzywdzonych nie stwierdzono obecności substancji psychoaktywnych. W danych z akt sprawy nie ma informacji, aby którekolwiek z pokrzywdzonych miało deficyt intelektualny odpowiadający jakiemuś stopniowi upośledzenia umysłowego. Z ogólnych danych dotyczących ich funkcjonowania można założyć, że poziom intelektualny obojga mieścił się w normie. Zaburzenia pojawiające się w ich zachowaniu mogły świadczyć o wystąpieniu innego zakłócenia czynności psychicznych czy nawet choroby psychicznej. Śmierć pokrzywdzonych, co wyżej zasygnalizowano, wyklucza możliwość poczynienia dokładnych ustaleń w tej mierze, można zatem pewne rozważania prowadzić jedynie hipotetycznie. Wydaje się, że zdolność rozpoznania znaczenia czynu u obojga pokrzywdzonych była zachowana. Ich postępowanie zdaje się być celowe

¹⁸ Por. B. Kosiba, W. Przybyszewska, I. Sołtyszewski, *Wybrane aspekty zachowań samobójczych*, „Journal of Modern Science” 2017, vol. 1, s. 84 i n.; I. Mochnacka, *Samobójstwo – teorie etiologiczne, ocena ryzyka, zasady postępowania i prewencji*, „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej” 2005, vol. 5(1), zwłaszcza s. 55.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

i świadome w tym sensie, że chcieli ponieść śmierć i podjęli działania, które do tej śmierci mogły doprowadzić i faktycznie doprowadziły.

Należy natomiast zastanowić się nad motywacją i przebiegiem procesów decyzyjnych, które skłoniły ich do podjęcia i zrealizowania decyzji o samobójstwie, czyli nad możliwością pokierowania przez nich własnym postępowaniem. W zależności od faktycznego nasilenia zaburzeń (niezależnie od tego, czy tworzyłyby one obraz kliniczny choroby psychicznej czy też stanowiłyby inne zakłócenie czynności psychicznych) w czasie podejmowania decyzji o samobójstwie ich wpływ na sferę decyzyjną mógł być różny. Tylko odpowiednie badania przez biegłych psychologów i psychiatrów pozwoliłyby na stwierdzenie jego rozległości. Być może, pomimo obserwowanych zaburzeń, zdolność pokrzywdzonych do pokierowania własnym postępowaniem nie byłaby ograniczona lub stopień owego ograniczenia byłby niewielki. W przypadku kobiety oznaczałoby to, że była w stanie podjąć własną autonomiczną decyzję o popełnieniu samobójstwa, a tym samym zachowanie jej syna należałoby uznać za udzielenie pomocy do samobójstwa. Dość jednoznacznie rysuje się również sytuacja wówczas, gdyby z opinii biegłych wynikało, że ze względu na nasilenie tych zaburzeń zdolność pokierowania postępowaniem została całkowicie zniesiona. Pokrzywdzona nie byłaby wówczas zdolna do powzięcia samodzielnej, w pełni autonomicznej decyzji o popełnieniu samobójstwa. Jeżeli syn „pomógłby” jej się zabić, należałoby uznać, że realizuje znamiona czynu zabronionego z art. 148 k.k., a nie z art. 151 k.k. Jednak w stosunku do niego znalazłby wówczas zastosowanie art. 31 § 1 k.k., nie mógłby zatem zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej. Najbardziej złożona sytuacja powstałaby, gdyby wpływ tych zaburzeń spowodował ograniczenie zdolności pokierowania własnym postępowaniem w znacznym stopniu. Mężczyzna popełniłby wówczas przestępstwo i – w zależności od konkretnych ustaleń biegłych – sąd mógłby zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary na podstawie art. 31 § 2 k.k. Trudniejsza do ustalenia jest kwestia, jakie dokładnie przestępstwo popełnił. Zależy to bowiem od ustalenia stanu świadomości pokrzywdzonej odnośnie do podejmowanej decyzji. Przepis art. 31 § 2 k.k. pozwala w takiej sytuacji na pewne uproszczenie w stosunku do sprawcy w postaci ograniczonej w znacznym stopniu poczytalności, co sprawia, że można mu przypisać winę i stronę podmiotową i jednocześnie łagodniej potraktować. W przypadku pokrzywdzonego nie ma podobnej regulacji. W tym przypadku nie wystarczyłoby ogólne ustalenie, że zdolność pokierowania własnym postępowaniem była ograniczona w znacznym stopniu. Biegli musieliby określić, czy stopień „rozeznania”, z jakim działała pokrzywdzona, pozwoliłby uznać, że mimo zaburzeń była w stanie sprawować kontrolę nad swoim zachowaniem, czy też należałoby przyjąć, że nie było to możliwe. W pierwszym przypadku syn, pomagając jej się powiesić, udzieliłby jej pomocy do samobójstwa,

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

w drugim zaś popełniłby zabójstwo (oczywiście mowa wyłącznie o zrealizowaniu znamion przedmiotowych czynu zabronionego).

Stwierdzenie stanu niepoczytalności pozwanego w procesie o niegodność dziedziczenia eliminuje możliwość wydania rozstrzygnięcia zgodnego z żądaniem pozwu. Niepoczytalność jest okolicznością wyłączającą winę i wyklucza kumulatywne spełnienie przesłanek z art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Gdyby jednak „poprzestać” na ograniczeniu poczytalności sprawcy, należy stwierdzić, że ograniczona poczytalność wpływa „jedynie” na zmniejszenie ciężaru winy. Przyjmuje się, że stopień zawinienia jest odwrotnie proporcjonalny do stopnia ograniczenia poczytalności sprawcy¹⁹. Jeżeli stopień ograniczenia poczytalności sprawcy będzie zbliżony do całkowitego jej zniesienia, okoliczności te będą w istotny sposób wpływały na korzyść sprawcy przy wymiarze kary²⁰. Niewątpliwie będą one miały znaczenie także dla oceny przestępstwa, jakiego dopuścił się sprawca w warunkach w takim stopniu ograniczonej poczytalności, pod kątem jego ciężkości, o której mowa w art. 928 § 1 pkt 1 k.c.

CIEŻKIE PRZESTĘPSTWO PRZECIWKO SPADKODAWCY W ROZUMIENIU ART. 928 § 1 PKT 1 K.C. A PRZESTĘPSTWO Z ART. 151 K.K.

Abstrahując od kwestii winy sprawcy przestępstwa z art. 151 k.k., należy dokonać oceny tego typu czynu zabronionego z punktu widzenia jego ciężkości. Jeśli można byłoby wskazać na te typy przestępstw, które *in abstracto* powinny być traktowane jako ciężkie, a zatem uzasadniające żądanie pozwu w procesach o niegodność dziedziczenia, to niewątpliwie byłyby to przestępstwa przeciwko życiu. O zaliczeniu przestępstwa z art. 151 k.k. do kategorii ciężkich w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. powinno zatem w pierwszej kolejności decydować kryterium przedmiotu ochrony. Życie i zdrowie człowieka znajdują się na szczycie hierarchii dóbr chronionych przez prawo karne i to właśnie wynikająca z przyjętej aksjologii hierarchia dóbr chronionych przez przepisy tej gałęzi prawa stanowi kryterium, na jakim oparta została systematyka części szczególnej Kodeksu karnego²¹. Życie ludzkie stanowi wartość obiektywną, co należy rozumieć w ten sposób, że życie każdego człowieka ma taką samą, najwyższą wartość i jest tak samo chronione bez względu na wiek, stan zdrowia, stan wiedzy,

¹⁹ Zob. np. A. Wilkowska-Płóciennik, *Niepoczytalność i ograniczenie poczytalności jako okoliczności wpływające na stopniowanie winy*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 2, s. 14–16.

²⁰ Por. wyrok SN z dnia 10 kwietnia 1975 r., II KR 356/74, LEX nr 21673.

²¹ Por. A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–277 Kodeksu karnego*, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 255. Zob. także: J. Kosonoga-Zygmunt, *Namowa i udzielenie pomocy do samobójstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 11, s. 47.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

kultury, przynależności do określonej rodziny czy społecznej przydatności²². Szczególnym wyrazem ochrony życia człowieka jest również to, że ochronę tę ustawa gwarantuje bez względu na to, czy i jaką wartość życie przedstawia dla samego pokrzywdzonego²³. Nie powinno więc budzić wątpliwości, że przestępstwo z art. 151 k.k., bez względu na to, czy czynność sprawcza w danym stanie faktycznym jest namową do samobójstwa czy „jedynie” udzieleniem do niego pomocy, jest ciężkim przestępstwem w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Niezależnie od tego, czy spadkobierca – w celu uzyskania korzyści ze spadku – doprowadził do samobójstwa spadkodawcy przez wpłynięcie na podjęcie decyzji o jego dokonaniu czy też udzielił mu „jedynie” pomocy w jego dokonaniu, nie ma uzasadnienia etycznego, aby tę korzyść rzeczywiście uzyskał. Na marginesie można dodać, że z karnoprawnych regulacji dotyczących ochrony życia i zdrowia ludzkiego wynika nie tylko nakaz powstrzymywania się od takich zachowań, wskutek których dobra te mogłyby ulec zniszczeniu czy unicestwieniu, lecz także nakaz podjęcia takich działań, które w przypadkach zagrożenia zdrowia lub życia człowieka zmierzałyby do odwrócenia istniejącego niebezpieczeństwa²⁴.

Wprawdzie Sąd Apelacyjny w Krakowie przyjął, że „nie można uznać za dowód udzielenia pomocy objętej art. 151 k.k. samego stwierdzenia z uzasadnienia postanowienia o umorzeniu postępowania, że syn pomógł dokonać H.G. samobójczego powieszenia, gdyż stwierdzenie to odnosi się do sposobu ułożenia zwłok H.G. i sposobu wykonania pętli, a nie do decyzji o targnięciu się na własne życie”²⁵, a zachowanie polegające „jedynie” na technicznym udzieleniu pomocy w realizacji jej własnej decyzji o pozbawieniu się życia nie może być uznane za ciężkie przestępstwo w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c., trudno jednak – z powodów wyżej wskazanych – takie stanowisko zaaprobować.

Należy podkreślić, że w orzecznictwie wskazuje się, że o tym, czy umyślne przestępstwo przeciwko spadkodawcy może być uznane za ciężkie w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c., decydują okoliczności konkretnego przypadku, a sąd powinien wziąć pod uwagę rzeczywiście przede wszystkim rodzaj zagrożonego dobra, a także rozmiar

²² Zob. uzasadnienie wyroku SA w Katowicach z dnia 27 września 2006 r., II AKa 224/06, LEX nr 261664.

²³ Zob. art. 150 i 151 k.k. Por. B. Michalski, *Komentarz do art. 148*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 117–221*, red. A. Wąsek, Nb 42; A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–277 Kodeksu karnego*, red. A. Zoll, s. 217; M. Królikowski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do art. 117–221*, red. M. Królikowski, Legalis 2017, Nb 2, 4.

²⁴ A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2: *Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 423.

²⁵ Uzasadnienie wyroku SA w Krakowie z dnia 20 maja 2014 r., I ACa 357/14, Legalis nr 1171941.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

krzywdy, motywację sprawcy, jego sposób działania (okrucieństwo, bezduszość, uporczywość) i stopień nasilenia złej woli²⁶.

PRZESTĘPSTWO Z ART. 151 K.K. A POZOSTAŁE PRZESŁANKI NIEGODNOŚCI DZIEDZICZENIA

Z punktu widzenia prawnego „kwalifikacja” przestępstwa z art. 151 k.k. jako przestępstwa ciężkiego w rozumieniu art. 928 § 1 pkt k.c. nie przesądza kwestii dziedziczenia. Pomimo dopuszczenia się przez spadkobiercę ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy sąd nie będzie mógł uznać go za niegodnego dziedziczenia, jeżeli ze stosownym żądaniem zainteresowany wystąpił po upływie terminów zakreślonych w ustawie (art. 929 zdanie 2 k.c.), a także wówczas, gdy spadkodawca przebaczył sprawcy przestępstwa (art. 930 § 1 k.c.). Co do pierwszej z przesłanek nie ma wątpliwości, że terminy do wytoczenia powództwa zostały zachowane. Formułując wnioski wokół zagadnienia dopuszczalności dziedziczenia przez sprawcę przestępstwa z art. 151 k.k. po swojej ofierze, należy zatem odnieść się w analizowanym stanie faktycznym do kwestii ewentualnego przebaczenia.

Przebaczenie należy do zdarzeń cywilnoprawnych, które finalnie może prawnie unicestwić pozostałe (zaistniałe) przesłanki wyłączenia od dziedziczenia. Ostateczną decyzję co do pozbawienia spadkobiercy korzyści ze spadku ustawodawca pozostawił bowiem spadkodawcy. W wielu przypadkach więź, bliskość, jaka łączy spadkodawcę ze spadkobiercą, może okazać się dużo silniejsza niż sama świadomość „przewinień” spadkobiercy²⁷. Nie bez przyczyny w literaturze podkreśla się, że przebaczenie, będące „refleksem etyki chrześcijańskiej”, odpowiada „potrzebom praktyki życiowej”²⁸. Przebaczyć można wszystkie krzywdy, nawet w przypadku usiłowania zabójstwa.

W analizowanym stanie faktycznym ocena tej negatywnej przesłanki niegodności dziedziczenia wcale nie jest tak oczywista, można bowiem mieć wątpliwości co do

²⁶ Zob. np. wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2013 r., VI ACa 1559/12, Legalis nr 1091779, teza 2; wyrok SA w Krakowie z dnia 28 listopada 2014 r., I ACa 1191/14, Legalis nr 1213264; wyrok SN z dnia 23 marca 2016 r., III CSK 80/15, Legalis nr 2024043; wyrok SA w Katowicach z dnia 21 stycznia 2019 r., I ACa 576/12, Legalis; postanowienie SN z dnia 28 lutego 2020 r., V CSK 485/19, Legalis nr 2592175; wyrok SA w Warszawie z dnia 15 kwietnia 2021 r., VI ACa 783/19, Legalis nr 2618107. Zob. także uzasadnienia wyroków: SA w Krakowie z dnia 28 października 2016 r., I ACa 747/16, LEX nr 2166581; SA w Warszawie z dnia 11 sierpnia 2017 r., VI ACa 1914/16, LEX nr 2490254; SA w Warszawie z dnia 4 czerwca 2019 r., V ACa 31/19, LEX nr 2702658; SA w Szczecinie z dnia 25 października 2019 r., I ACa 429/19, LEX nr 2848116; SO w Łodzi z dnia 30 marca 2022 r., III Ca 1472/20, LEX nr 3334679.

²⁷ H. Witczak, *Wyłączenie od dziedziczenia...*, s. 341 i powołana tu literatura.

²⁸ Tak J.S. Piątownski, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4: *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątownski, Wrocław 1986, s. 114.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

skuteczności ewentualnego przebaczenia. Po pierwsze, skuteczność przebaczenia zależy od dostatecznego rozeznania spadkodawcy i jest niezależna od tego, czy w chwili dokonywania przebaczenia miał on zdolność do czynności prawnych bądź był w niej ograniczony (art. 930 § 2 k.c.). Skutecznie przebaczyć może zatem tylko taki spadkodawca, który ma „zdolność do zrozumienia i odczucia krzywdy wyrządzonej czynem stanowiącym przyczynę niegodności oraz do świadomego puszczania w niepamięć tej krzywdy”²⁹. Niewątpliwie spadkodawczyni wykazywała objawy psychopatologiczne, chociażby w postaci urojeń prześladowczych czy halucynacji wzrokowych. Wydaje się, że o ile zachowała zdolność rozpoznania znaczenia czynu, o tyle już nie była w stanie pokierować swoim postępowaniem. Wydaje się także, że miała świadomość faktów uzasadniających niegodność dziedziczenia swojego syna, co jest warunkiem skutecznego przebaczenia³⁰. Trudno również zakładać, że w okolicznościach analizowanego stanu faktycznego zachowanie spadkodawczyni, wyrażające co najmniej przyzwolenie na udzielenie jej przez syna pomocy do samobójstwa, miało na celu „wykreowanie” przyczyny wyłączenia go od dziedziczenia. Są to jednak wnioski oparte jedynie na dostępnym materiale z akt sprawy i nie uwzględniają opinii biegłych w przedmiocie poczytalności pokrzywdzonej. Po drugie, w analizowanym stanie faktycznym przebaczenie miałoby dotyczyć faktów, które tak naprawdę jeszcze nie miały miejsca. Przedstawiciele doktryny nie są zgodni co do tego, czy przebaczenie może obejmować jedynie fakty, które miały miejsce przed dokonaniem przebaczenia, czy także zdarzenia przyszłe. Można mieć zatem wątpliwości co do tego, czy z punktu widzenia konstrukcyjnego możliwe jest przebaczenie sprawcy przestępstwa z art. 151 k.k. Pogląd, zgodnie z którym spadkodawca może objąć przebaczeniem wszystkie fakty uzasadniające niegodność dziedziczenia, które miały miejsce przed dokonaniem przebaczenia, bez względu na to, czy spadkodawca o nich wiedział czy nie, natomiast nie może objąć przebaczeniem faktów przyszłych³¹, budzi wątpliwości. Decydować w tym zakresie powinna bowiem wola spadkodawcy, stąd jej wyrażenie w taki sposób, że bez względu na to, co się stało czy stanie, wybacza spadkobiercy wszystkie naganne uczynki, bo bardzo go kocha, powinno wywoływać skutki prawne tożsame z przebaczeniem.

²⁹ J. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Księga czwarta – Spadki. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1972, s. 1844.

³⁰ Przebaczenie nie wymaga natomiast do swojej skuteczności świadomości skutków prawnych ani zamiaru ich wywołania, ponieważ skutki te następują z mocy ustawy. Zamiast wielu zob. B. Kordasiewicz, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013, s. 970 i powołana tu literatura.

³¹ Tak P. Księżak, *Przebaczenie w polskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 11, s. 60–61.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

PODSUMOWANIE

Jak widać na przykładzie orzeczenia, które stało się przyczynkiem do przygotowania niniejszego artykułu, jednoznaczna ocena zachowań pozwanego w procesie o niegodność dziedziczenia jest często bardzo trudna, jeśli nie niemożliwa. Ustalenie stanu psychicznego osób, które podjęły udaną próbę samobójczą w czasie czynu, napotyka na poważne trudności. Ocena, czy w czasie czynu zdolność pokrzywdzonych pokierowania swoim postępowaniem była wyłączona czy też ograniczona, a jeśli tak, to w jakim stopniu, napotyka na bardzo poważne przeszkody. Zazwyczaj kiedy zachodzi podejrzenie, że śmierć człowieka nie nastąpiła z przyczyn naturalnych i że mogła się do niej przyczynić jakaś inna osoba (niż sam pokrzywdzony), prowadzone jest postępowanie karne. Jeżeli zostanie wykluczony udział innych osób w czynie pokrzywdzonego, stwierdza się samobójstwo i postępowanie umarza, zwykle bez głębszej analizy stanu psychicznego pokrzywdzonego. Tymczasem ocena w tym przedmiocie może się okazać konieczna do stwierdzenia, czy w przypadku samobójstwa rozszerzonego jeden z pokrzywdzonych – ten, który „pomógł” drugiemu podjąć próbę samobójczą na poziomie technicznym (zawiązanie sznura, przymocowanie go itp.), może zostać w procesie cywilnym uznany za niegodnego dziedziczenia. Kluczowe jest wówczas ustalenie, czy pozwanemu w procesie o niegodność dziedziczenia można przypisać realizację znamion czynu zabronionego z art. 151 k.k. czy też z art. 148 k.k., a także czy w chwili popełnienia czynu był poczytalny.

Natomiast kwalifikacja zachowania sprawcy z punktu widzenia prawa cywilnego, tj. art. 928 § 1 pkt 1 k.c., w takiej sytuacji nie budzi wątpliwości. Popełnienie przez spadkobiercę przeciwko spadkodawcy przestępstwa z art. 151 k.k. należy uznać za „dopuszczenie się ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy”, o którym mowa w powołanym przepisie. O zaliczeniu konkretnego typu przestępstwa do kategorii ciężkich w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. powinno w pierwszej kolejności decydować kryterium przedmiotu ochrony. Jeżeli przestępstwo skierowane jest przeciwko dobrom stojącym na szczycie hierarchii dóbr chronionych przez system prawny, zwłaszcza przeciwko życiu, mamy *in abstracto* do czynienia z ciężkim przestępstwem w rozumieniu przepisów o niegodności dziedziczenia. Takim przestępstwem jest przestępstwo z art. 151 k.k., bez względu na to, czy czynność sprawcza w danym stanie faktycznym jest namową do samobójstwa czy też „jedynie” udzieleniem do niego pomocy. Wątpliwości, jak w sprawie będącej przyczynkiem do niniejszych rozważań, mogą dotyczyć natomiast pozostałych przesłanek niegodności dziedziczenia, w szczególności przesłanki negatywnej w postaci przebaczenia spadkobiercy dokonanego z dostatecznym rozeznaniem przez spadkodawcę. Ustalenie, czy doszło do skutecznego przebaczenia, jest dla orzeczenia niegodności dziedziczenia kwestią kluczową,

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

ponieważ spadkobierca nie może być uznany za niegodnego, jeżeli spadkodawca mu przebaczył (art. 930 § 1 k.c.).

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Borysiak W., *Komentarz do art. 928*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, W. Borysiak, Legalis 2022.
- Borysiak W. [rec.], R. Welser, *Die Reform des österreichischen Erbrechts: Gutachten*, Bd. II/1, Verhadrungen des Siebzehnten Österreichischen Juristentages Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 2009, X + 202s., „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, nr 2.
- Budyn-Kulik M., [w:] *Prawo karne materialne*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021.
- Budyn-Kulik M., [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10: *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2012.
- Budyn-Kulik M., *Doprowadzenie i pomoc do samobójstwa w polskim kodeksie karnym*, [w:] *Samobójstwo*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017.
- Ciszewski J., Knabe J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, Warszawa 2013.
- Gwiadomorski J., *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959.
- Haberko J., Zawłocki R., *Prawnospadkowe konsekwencje popełnienia przestępstwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, nr 1.
- Kmiecik R., *Przedawnienie jako podstawa umorzenia postępowania karnego (uwagi w związku z precedensowym rozstrzygnięciem Prokuratury Generalnej)*, „Problemy Praworządności” 1980, nr 5.
- Kokot R., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015.
- Kordasiewicz B., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013.
- Kosiba B., Przybyszewska W., Soltyszewski I., *Wybrane aspekty zachowań samobójczych*, „Journal of Modern Science” 2017, vol. 1.
- Kosonoga-Zygmunt J., *Namowa i udzielenie pomocy do samobójstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 11.
- Kozaczka A., *Z zagadnień niegodności dziedziczenia w polskim prawie spadkowym*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego*, red. W. Osuchowski, M. Sośniak, B. Walaszek, Kraków-Warszawa 1964.
- Kremis J., *Komentarz do art. 928*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Legalis 2021.
- Królikowski M., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do art. 117–221*, red. M. Królikowski, Legalis 2017.
- Księżak P., *Przebaczenie w polskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 11.
- Kulik M., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 9 grudnia 2015 r., II AKa 155/15 (LEX nr 2019905)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2017, nr 2.
- Kuźmicka-Sulikowska J., *Popętnienie przestępstwa jako przyczyna niegodności dziedziczenia w polskim prawie spadkowym*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2017, nr 8.
- Manowska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. M. Manowska, Warszawa 2013.
- Michalski B., *Komentarz do art. 148*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 117–221*, red. A. Wąsek, Legalis 2010.
- Michalski B., *Komentarz do art. 151*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 117–221*, red. A. Wąsek, Legalis 2010.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

- Mochnacka I., *Samobójstwo – teorie etiologiczne, ocena ryzyka, zasady postępowania i prewencji*, „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej” 2005, vol. 5(1).
- Mozgawa M., Bachmat P., *Przestępstwo namowy lub udzielenia pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)*, „Ius Novum” 2017, nr 2.
- Niedośpiał M., *Glosa do wyroku SA w Gdańsku z 14.6.2001 r., I ACa 262/00*, „Orzecznictwo Sądów Administracyjnych” 2006, nr 8.
- Niezbecka E., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Spadki*, red. A. Kidyba, Warszawa 2015.
- Pazdan M., *Komentarz do art. 928*, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2: *Komentarz do art. 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Legalis 2021.
- Piątowski J.S., [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4: *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątowski, Wrocław 1986.
- Piątowski J.S., Witczak H., Kawałko A., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kor-dasiewicz, Warszawa 2015.
- Pietrzykowski J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Księga czwarta – Spadki. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1972.
- Rodziewicz J., *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000.
- Skowrońska E., *Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa spadkowego (za lata 1989–1990)*, „Przegląd Sądowy” 1992, nr 9.
- Skowrońska-Bocian E., Wierciński J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017.
- Sylwestrzak A., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022.
- Szaciński M., *Przesłanki niegodności według prawa spadkowego zunifikowanego oraz znaczenie orzeczenia sądowego ustalającego niegodność*, „Nowe Prawo” 1954, nr 12.
- Szeroczyńska M., *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie*, Kraków 2004.
- Szpunar A., *Z problematyki niegodności dziedziczenia*, „Nowe Prawo” 1981, nr 2.
- Wąsek A., *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982.
- Wilkowska-Płóciennik A., *Niepoczytalność i ograniczenie poczytalności jako okoliczności wpływające na stopniowanie winy*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 2.
- Witczak H., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6: *Spadki (art. 922–1087)*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2019.
- Witczak H., *Wyłączenie od dziedziczenia na mocy orzeczenia sądu*, Warszawa 2013.
- Załucki M., *Wydzielnictwo w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010.
- Zoll A., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–277 Kodeksu karnego*, red. A. Zoll, Kraków 1999.
- Zoll A., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2: *Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.

AKTY PRAWNE

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1740, 2320; Dz.U. 2021, poz. 1509, 2459).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94, ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2021, poz. 2345, 2447).

ORZECZNICTWO

- Postanowienie SN z dnia 28 lutego 2020 r., V CSK 485/19, Legalis nr 2592175.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 27 września 2006 r., II AKa 224/06, LEX nr 261664.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 listopada 2009 r., II AKa 276/09, LEX nr 784247.

Wyrok SA w Białymstoku z dnia 10 kwietnia 2013 r., I ACa 23/13, LEX nr 1307390.

Wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2013 r., VI ACa 1559/12, Legalis nr 1091779.

Wyrok SA w Krakowie z dnia 20 maja 2014 r., I ACa 357/14, Legalis nr 1171941.

Wyrok SA w Krakowie z dnia 28 listopada 2014 r., I ACa 1191/14, Legalis nr 1213264.

Wyrok SA w Krakowie z dnia 28 października 2016 r., I ACa 747/16, LEX nr 2166581.

Wyrok SA w Warszawie z dnia 11 sierpnia 2017 r., VI ACa 1914/16, LEX nr 2490254.

Wyrok SA w Katowicach z dnia 21 stycznia 2019 r., I ACa 576/12, Legalis.

Wyrok SA w Warszawie z dnia 4 czerwca 2019 r., V ACa 31/19, LEX nr 2702658.

Wyrok SA w Szczecinie z dnia 25 października 2019 r., I ACa 429/19, LEX nr 2848116.

Wyrok SA w Warszawie z dnia 15 kwietnia 2021 r., VI ACa 783/19, Legalis nr 2618107.

Wyrok SN z dnia 10 kwietnia 1975 r., II KR 356/74, LEX nr 21673.

Wyrok SN z dnia 11 marca 2003 r., V CKN 1871/00, LEX nr 79753.

Wyrok SN z dnia 23 marca 2016 r., III CSK 80/15, Legalis nr 2024043.

Wyrok SO w Łodzi z dnia 30 marca 2022 r., III Ca 1472/20, LEX nr 333467.